

Krigstilstanden under de fem okkupasjonsårene

To artikler av ambassadør Peter Anker

I en artikkelserie i høst over en lang rekke nummer av et illustert ukeblad hadde forfatteren foresatt seg å kaste «nytt lys på 1940» ved å påvise manglende kjennskap til vesentlige sider av det som hendte i Norge dette åkjebneår og ved å reise tvil om vurderingen av begivenheter og personer som spilte fremtredende roller dengang. Spesielt ble det i denne artikkelserie og i en rekke etterfølgende avisinnlegg hevdet at krigstilstanden ble avsluttet ved den såkalte kapitulasjonsavtale av 10. juni 1940. Dersom dette skulle være riktig, ville det naturligvis få vidtrekkende konsekvenser for vurderingen av det som videre skjedde under og etter krigen.

Som svar på de fremlegte argumenter og på flere innlegg i tilslutning til nevnte artikkelserie, har vår fremste ekspert på okkupasjonstidens historie, professor Skodvin, med vitenskapsmannens saklighet (i Aftenposten for 30. oktober, 23. og 24. november) avvist de fremsatte påstander. Særlig med støtte i uttalelser av professor Castbergs «Norge under okkupasjonen» (Oslo, 1945) har Albert Gleisvik i Aftenposten for 30. november pekt på andre vektige argumenter for samme oppfatning som professor Skodvin.

Som et lite bidrag til belysning av de spørsmål det gjelder, vil jeg gjerne i korthet gjøre rede for enkelte folkerettslige synspunkter og faktiske hendelser i denne sammenheng.

Først litt om hvorledes krigstilstand inntreffer. Ifølge den tredje Haag-konvensjon av 1907, art. 1, kreves normalt krigserklæring. Krigstilstand inntreffer da fra det øyeblikk erklæringen er avgitt. Dersom man setter seg ut over denne regel, inntreffer krigstilstand ved innledningen av fiendtlighetene. Ved utbruddet av første verdenskrig ble Haag-konvensjonens regel stort sett respektert. Uansett at man i mellomkrigstiden vedtok flere konvensjoner med sikte på å «bannlyse krig» (bl.a. Kellogg-pakten 1928), ble folkerettsreglene om krigsutbrudd fremdeles stående. Fra 1930-årene tok de aggressive diktaturmakter lite hensyn til regelen om krigserklæring — som passet dem dårlig. Eksempler på angrepskrig uten krigserklæring er Italias angrep på Albania i april 1939, Tysklands angrep på Polen (september 1939) og på Danmark og Norge (9. april 1940), Nederland og Belgia (10. mai 1940) og Japans angrep på USA 7. desember 1941. I stedet for formell krigserklæring fremkom

Tyskland i tilfellene Polen og Norge med oppdiktede historier, bortforklaringer som skulle tjene som unnskyldninger, «skape» forvirring og brukes som propaganda. Psykologisk krigføring samtidig med åpningen av den militære. Best lyktes dette kanskje ved angrepet på Norge. Den 9. april 1940 inntreffer altså krigstilstand fra de første angrepshandlingene tidlig om morgenen, og ikke først da utenriksminister Koht senere konstaterte at krigen var begynt.

Men hensyn til spørsmålet om når krigstilstanden opphører, er dette både generelt og spesielt med henblikk på tilfellet Norge besvart av professor Castberg i hans «Lærebok i Folkerett» (2. utg., 1948), der han uttaler:

«Krigen varer, som almindelig regel, inntil en fredstraktat mellom partene er trådt i kraft. Det er ikke tilstrekkelig til at krigstilstanden skal anses opphørt at våpenstillstand er avsluttet...

Selv sagt opphører krigstilstanden heller ikke ved at den ene partis troppesstyrker kapitulterer. Krig kan derimot opphøre ved at den ene parts statsorganisasjon opphører å fungere, ettersom dens territorium er besatt av motpartens militære styrker. En stat kan m.a.o. opphøre ved «debellatio», og dette er da også slutten på dens krig. Med den fiendtlige besettelse av statens territorium medfører ikke noen utslettelse av staten, når dens statssjef og regjering — slik som tilfellet var for Norge i årene 1940—1945 — fortsatt leder statens kamp og representerer staten overfor dens allierte» (Uthevet her.)

Krigstilstanden mellom Norge og Tyskland ble altså ikke avsluttet hverken ved den såkalte kapitulasjonsavtale av 10. juni 1940 eller ved noen utslettelse av den norske stat.

Kampen fortsatte

At Norges forsvarskamp fortsatte, ble gjort klart ved Kongens og regjeringens avreise fra Tromsø og ved mange senere anledninger. At statsmaktene også i handling fortsatte kampen ble snart bekreftet, etter en kort tid til reorganisering av styrkene. Noen få eksempler er nok til å illustrere det. Fra 1941 deltok en selvstendig norsk commando-avdeling («Norwegian Independent Company No. 1») i krigsoperasjoner mot tyske styrker på norskekysten. Fra 1941/42 opererte egne norske flyenheter («Norwegian Squadrons») mot fienden i Nordsjøen m.v. Da enkelte norske flyvere ble skutt ned og falt i tyskeres hender, ble de behandlet som krigsfanger.

Norske marinefartøyer var fra samme tid i aksjon mot tyskerne, og da to av dem i 1942 ble senket, ble overlevende norske offiserer og matroser også behandlet som krigsfanger. I september 1943 gikk tyske styrker til en større aksjon mot Svalbard, altså en del av Norge (ikke biland), hvor norske styrker holdt vakt. En tysk eskadere med slagskipet «Tirpitz» — den tyske marines stolthet — gikk inn i Isfjorden og landsatte tropper. Nordmennene tok kampen opp; seks nordmenn falt, 31 ble tatt til fange og fort til Tyskland som krigsfanger, mens resten av de norske styrker (ca. 100 mann) fortsatte vaktholdet i denne del av Norge til krigens slutt. Det er vanskelig å tenke seg et slikt krigersk sammenstøt mellom norske og tyske militære styrker på norsk territorium i 1943 uten at det rådet krigstilstand. Disse eksempler turde være nok. Kanskje bør også uttrykkelig nevnes norske styrkers innsats ved landgangen i Normandie og i Holland. Og sist, men ikke minst, de viktige kampene på «hjemmefronten» — også under statsmaktens øverste ledelse.

Det er overhodet vanskelig å forstå at det for alvor kan hevdes at det i all denne tid ikke besto krigstilstand mellom de to land — eller at den bare eksisterte «de facto» og ikke «de jure», en distinksjon som overhodet synes å være uten noen betydning, iallfall i denne forbindelse.

Tyskernes standpunkt

Med hensyn til tyskernes standpunkt til spørsmålet om krigstilstand, kan det vel for det første med god grunn hevdes at dette ikke var avgjørende for spørsmålet all den stund dette folkerettslig var klart. Og det var det jo siden tyskerne faktisk gjennomførte krigsoperasjoner mot norske militære styrker både før og etter 10. mai 1940, og overfor Norge tiltok seg alle de rettigheter som en krigførende har på okkupert område ifølge folkeretten (Landkrigsreglementet knyttet til den fjerde Haag-konvensjon), forøvrig uten å respektere alle de plikter som samtidig påhviler okkupasjonsmakten.

Det er med rette blitt henvist til «Führer-Erlass» av 24. april 1940 som uttrykkelig omtaler den bestående krigstilstand mellom de to land, og til et notat av Dr. Roediger i Auswärtiges Amt av 14. juni 1941 som også konstaterte at det består krigstilstand. Om det kan påvises eller formodes at slike tyske erkjennelser var beregnet på å benyttes i forbindelse med en bestemt situasjon (eksempelvis unnagelssstilstand), så er dette selvsagt helt irrelevant. Tyskerne foretrakk å kunne ride på to hester og benytte dem alt eftersom det passet. En viss uklarhet eller tvetydighet var åpenbart tilstede. Til tider kunne det passe å opptre som seierherren (i en krig som dessverre for dem ennå ikke var avsluttet). Andre ganger var det best, særlig innad i Norge, å spille rollen som den store venn og beskytter — som hadde behov for oppslutning om arbeidstjeneste, fronttjeneste etc. — slikt som en krigførende fiendemakts folkerettslig ikke hadde adgang til å forlange. Derfor var for tyskerne spørsmålet om krigstilstand avhengig av rene opportunistshensyn.

Hva Nazi-Tysklands planer med Norge gikk ut på, nevner Albert Speer i sine erindringer: Det «Stor-tyske Rike» skulle strekke seg fra Norge til Italia!

Spørsmålet om når krigstilstanden mellom Norge og Tyskland opphørte, synes lett å besvare. Folkerettslig sluttet krigstilstanden ved det tyske sammenbrudd i mai 1945, ikke bare ved at fiendtlighetene da definitivt opphørte, men også fordi den tyske statsledelse da gikk totalt i oppløsning — endog uten at det ble forsøkt å danne noen eksilregjering eller lignende. Noe annet er at det senere måtte komme i stand et krigsoppgjør og at spørsmålene om Tysklands videre skjebne m.m.

114527